

ФОРМИ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ В ГОСПОДАРСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ

FORMS OF JUDICIAL CONTROL IN COMMERCIAL PROCEEDINGS

Федорова Т.С.,

*аспірант кафедри теорії та історії держави і права
Міжнародного гуманітарного університету*

У статті досліджено конституційні засади розширення функцій судової влади. Указано, що контрольна функція суду поряд із функцією реалізації правосуддя є формою реалізації судової влади. З урахуванням законодавчих змін, зумовлених реалізацією судової реформи, проаналізовано такі форми судового контролю в господарському судочинстві, як судовий контроль щодо виконання судових рішень і генеральна форма судового контролю. Зазначено наявні проблеми в реалізації положень оновленого Господарського процесуального кодексу України щодо здійснення судового контролю та запропоновано шляхи їх подолання.

Ключові слова: судова влада, судовий контроль, судова система, господарське судочинство, господарський суд, контрольна функція, реформа, інститут судового контролю.

В статье исследованы конституционные основы расширения функций судебной власти. Указано, что контрольная функция суда наряду с функцией реализации правосудия также является формой реализации судебной власти. С учетом законодательных изменений, обусловленных реализацией судебной реформы, проанализированы такие формы судебного контроля в хозяйственном судопроизводстве, как судебный контроль за исполнением судебных решений и генеральная форма судебного контроля. Указано на существующие проблемы в реализации положений обновленного Хозяйственного процессуального кодекса Украины относительно осуществления судебного контроля и предложены пути их преодоления.

Ключевые слова: судебная власть, судебный контроль, судебная система, хозяйственное судопроизводство, хозяйственный суд, контрольная функция, реформа, институт судебного контроля.

Constitutional principles of expansion of judicial power functions are investigated. It is indicated that the control function of the court, along with the function of the implementation of justice, is a form of judicial power implementation. Taking into account legislative changes, stipulated by the implementation of judicial reform, such forms of judicial control in commercial legal proceedings as judicial control over the execution of court decisions and the general form of judicial control are analysed. The existing problems in the implementation of provisions of the updated CPC of Ukraine regarding the implementation of judicial control are indicated, and ways for overcoming them are proposed.

Key words: judicial power, judicial control, judicial system, commercial legal proceedings, commercial court, supervising function, reform, judicial control institute.

Актуальність теми. Упродовж останніх років здійснюється активне реформування судової системи, встановлення правосуддя в Україні, створення нових можливостей для суддівського самоврядування, відновлення довіри до вітчизняних судів. Метою Стратегії реформування судоустрою, судочинства й суміжних правових інститутів на 2015–2020 рр. стало «визначення пріоритетів реформування системи судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів задля практичної реалізації принципу верховенства права та забезпечення функціонування судової влади, що відповідає суспільним очікуванням щодо незалежного та справедливого суду, а також європейським цінностям і стандартам захисту прав людини» [1]. Великий вплив на процес реформування мають міжнародні та європейські правові стандарти, рекомендації органів Ради Європи, Венеційської комісії.

Процес реформування торкнувся й Господарського процесуального кодексу (далі – ГПК) України, за нову редакцію якого проголосували 3 жовтня 2017 року депутати Верховної Ради [2]. Як зазначає С. Ківалов, відповідно до оновленого ГПК України, суди, а разом із ними корпоративні та господарські юристи, крім інших новацій, отримують відразу два потужні інструменти визначення долі кожної справи: можливість суду відмовитись від застосування норми закону або підзаконного акта, якщо суддя

одноосібно чи колегія суддів господарського суду дійде висновку, що така норма суперечить Конституції; можливість застосування власного, не передбаченого ні законом, ні договором способу захисту права або інтересу особи [3].

Судова влада в Україні, як одна з гілок державної влади, здійснюючи свою основну функцію правосуддя, сприяє захисту прав і законних інтересів людини та держави. Це стосується й господарських судів, які гарантують захист прав усіх суб'єктів права власності й господарювання та їх рівність, гарантовані Конституцією України. Важливе місце в механізмі такого захисту посідає судовий контроль.

На продовження дослідження контрольної функції господарських судів, розпочатого в статті автора «Контрольна функція судів господарської юрисдикції», хотілось би окремо зупинитись на аналізі форм реалізації судового контролю в господарській юстиції з урахуванням тих реформаторських змін, які відбуваються сьогодні в судовій системі України та українському законодавстві.

Наукові розвідки щодо особливостей функціонування інституту судового контролю здійснювали вчені різних історичних епох, а саме: В. Авер'янов, Д. Бахрах, Ю. Битяк, К. Василяк, Е. Васьковський, В. Горшеньов, Р. Ігонін Д. Притика, О. Рісін, М. Смокович, Л. Сушко, П. Хотенець та ін.

Реалізація судової реформи в Україні, вдосконалення й розвиток нормативно-правової та доктринальної складової цього процесу, прийняття Верховною Радою України Законопроекту від 23.03.2017 № 6232 вимагають нового осмислення особливостей правової природи інституту судового контролю та форм його реалізації, зокрема, у сфері господарської юстиції. Потребують виваженого аналізу норми щодо реалізації судового контролю в новій редакції ГПК України з метою вдосконалення всього ланцюга процесуального механізму реалізації судового контролю.

Доцільним та обґрунтованим, з огляду на визначену актуальність та існування невирішених доктринальних питань, є проведення наукового дослідження правової природи інституту судового контролю в господарській юстиції й форм його реалізації з урахуванням законодавчих змін, зумовлених реалізацією судової реформи в Україні.

Виклад основного матеріалу. Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02.06.2016 [4], який входив до пакету конституційної реформи, доповнив текст Конституції новою ст. 129¹, відповідно до якої суд ухвалює рішення іменем України, судові рішення є обов'язковим до виконання, держава забезпечує виконання судового рішення у визначеному законом порядку, а контроль за виконанням судового рішення здійснює суд. Отже, на конституційному рівні визначено контрольну функцію суду щодо виконання судового рішення як форму реалізації судової влади. Це дає підстави говорити про розширення функції судової влади й обґрунтовану можливість не обмежувати її лише функцією реалізації правосуддя.

Крім того, зазначена норма Конституції відображена в ч. 3 ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», згідно з якою контроль за виконанням судового рішення здійснює суд у межах повноважень, наданих йому законом [5].

Самостійним видом судового контролю з-поміж наявних видів (конституційний, адміністративний, контрольна діяльність суду на досудових стадіях кримінального процесу) варто визначати контрольну діяльність господарських судів, яка здійснюється ними в процесі реалізації функції правосуддя у справах господарської юрисдикції.

Залежно від якісної специфіки конкретних правових засобів, що застосовуються господарським судом під час здійснення судового контролю в господарському судочинстві, а також залежно від сфер здійснення такого контролю в межах господарської юрисдикції, П. Хотенець [6] виділяє такі форми судового контролю: генеральна форма судового контролю; судовий контроль за виконанням судових рішень; судовий контроль у сфері діяльності третейських судів; судовий контроль у процедурі банкрутства.

Погоджуючись певною мірою із запропонованою класифікацією й ураховуючи законодавчі зміни, які містяться в новій редакції ГПК України, проаналізуємо ті новації, які торкнулись перших двох форм судового контролю в господарській юстиції.

Генеральна форма судового контролю належить до традиційних і за наявності для цього підстав може здійснюватися в будь-якій справі й у будь-якому виді провадження. Ця форма судового контролю в господарському судочинстві сьогодні виражається у формі винесення судом у порядку ст. 90 ГПК України окремих постанов у разі виявлення під час вирішення господарського спору порушення законності або недоліків у діяльності підприємства, установи, організації, державного чи іншого органу.

Окрема ухвала та повідомлення господарського суду за своєю правовою природою є засобами реагування на виявлені під час розгляду справи порушення закону і причини й умови, що сприяли вчиненню порушення. Отже, окрема ухвала може бути постановлена в тому випадку, коли під час судового розгляду виявлено ознаки складу правопорушення. Юридична кваліфікація правопорушення судом не здійснюється, однак, як правило, в окремій ухвалі суд зазначає, елементи якого складу правопорушення треба перевірити.

Відповідно до Постанови Пленуму Вищого господарського суду України від 26.12.2011 № 18 [7], під час винесення окремої ухвали господарський суд не обмежений колом ні учасників судового процесу в конкретній справі, ані загалом осіб, зазначених у ст. 1 ГПК України. Найчастіше окрема ухвала виноситься одночасно з рішенням по справі. Разом із тим з урахуванням обставин конкретної справи суд може винести окрему ухвалу в будь-який момент часу в процесі розгляду справи. Крім того, п. 5.3 зазначеної Постанови містить норму, в якій зазначено: «В окремій ухвалі має бути зазначено закон чи інший нормативно-правовий акт (у тому числі його стаття, пункт тощо), вимоги яких порушено, і в чому саме полягає порушення. Просте перерахування допущених порушень без зазначення конкретних норм чинного законодавства або перерахування норм права, порушення яких встановлено у судовому розгляді, є неприпустимим. Вказівки, що містяться в окремій ухвалі, повинні бути максимально конкретними і реальними для виконання».

Відповідно до ст. 90 ГПК України, підприємства, установи, організації, посадові особи, на адресу яких надіслано окрему ухвалу, не несуть обов'язку повідомляти господарський суд про виконання вказівок цієї ухвали. Однак, ураховуючи норми Закону України «Про судоустрій і статус суддів», останній з метою забезпечення виконання вказівок, що містяться в окремій ухвалі, встановлює в ній строк для надання відповіді залежно від змісту вказівок і терміну, необхідного для їх виконання.

На відміну від окремої ухвали, повідомлення органам внутрішніх справ чи прокуратури (ч. 4 ст. 90 ГПК України) надсилаються господарським судом не з будь-якого факту порушення підприємством або організацією законності, а лише в тих випадках, коли господарський суд виявить у діяльності працівників підприємства, організації такі порушення законності, які містять ознаки дії, переслідуваної в кримінальному порядку.

Варто зазначити, що в новій редакції ГПК України норми ст. 90 збережені й викладені в ст. 247 «Окрема ухвала», яка разом із тим містить достатню кількість уточнювальних і новаційних норм. Так, у ч. 2 ст. 247 ГПК України зазначається перелік порушень законодавства адвокатом або прокурором, які можуть спричинити до постановлення судом окремої ухвали. Норма ч. 3 вказаної статті обґрунтовує право суду винести окрему ухвалу щодо державного виконавця, іншої посадової особи органу державної виконавчої служби, приватного виконавця. Зокрема, суд може постановити окрему ухвалу щодо державного виконавця та направити її органам, до повноважень яких входить залучення зазначених осіб до дисциплінарної відповідальності, або органу досудового розслідування, якщо суд дійде висновку про наявність у діях (бездіяльності) таких осіб ознак кримінального злочину.

З метою покращення судового контролю ч. 11 ст. 247 нової редакції ГПК України врегульовано необхідність надання відповіді органом прокуратури або органом досудового розслідування про вжиті заходи у визначений в окремій ухвалі строк. За відповідним клопотанням прокурора або органу досудового розслідування вказаний строк може бути продовжено.

У чинній поки що редакції ГПК України порядок оскарження дій і бездіяльності органів Державної виконавчої служби передбачений у ст. 121². Відповідно до норм цієї статті, скарга на рішення, дії чи бездіяльність органів державної виконавчої служби, приватних виконавців щодо виконання судових рішень господарських судів може бути подана стягувачем, боржником або прокурором протягом десяти робочих днів із дня, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про порушення її прав, свобод і законних інтересів, крім рішень виконавця про відкладення проведення виконавчих дій, які можуть бути оскаржені протягом трьох робочих днів із дня, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про порушення її прав, свобод і законних інтересів. За результатами розгляду скарги виноситься ухвала, яка надсилається стягувачу, боржнику, прокурору й органу державної виконавчої служби, приватному виконавцю. Така ухвала може оскаржуватись.

Ще в п. 10 Постанови Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання підвідомчості і підсудності справ господарським судам» від 24.10.2011 № 10 [8] зазначається, що розгляд господарськими судами скарг у порядку ст. 1212 ГПК України є однією з форм судового контролю щодо виконання рішень, ухвал, постанов, а виконання рішення, ухвали постанови господарського суду є невід'ємною частиною судового процесу.

Варто погодитись із П. Хотенцем, що «невиконання судових рішень постає як величезна проблема в сучасній Україні, яка стоїть на заваді реалізації принципу верховенства права. Доступність, високопрофесійність, оперативність та інші чинники якісного судового захисту не дають необхідного ефекту, якщо в країні не виконуються судові рішення. Вели-

кий відсоток скарг проти України надходить до Європейського суду з прав людини саме через невиконання рішень національних судів або виконання їх у нерозумний строк. В цьому аспекті судовий контроль в даній сфері судової діяльності набуває величезного значення» [6].

Оскарження рішень, дій чи бездіяльності державних виконавців шляхом подання скарг є не єдиною з чинних форм судового контролю за виконанням судового рішення. Контрольні повноваження суду у сфері виконання судових рішень фактично реалізуються також через процесуальну діяльність щодо вирішення питань про зміну чи встановлення способу й порядку виконання, поновлення пропущеного строку для пред'явлення виконавчого документа до виконання, а також шляхом відстрочення та розстрочення виконання.

У судовій практиці існує велика кількість випадків, коли рішення господарських судів не виконуються чи виконуються з порушенням строків тощо. Разом із тим здійснення контролю за виконанням судового рішення господарськими судами дещо утруднено, що певною мірою пов'язано з недосконалістю господарського процесуального законодавства, нечіткістю у визначенні механізму судового контролю.

Саме на вдосконалення процесуальних норм щодо розгляду скарг на рішення, дії та бездіяльність органів державної виконавчої служби в умовах реформування всієї системи господарської юстиції спрямовано, зокрема, і прийняття нової редакції ГПК України, прийнятої восени 2017 року з окремо виділеним розділом VI «Судовий контроль за виконанням судових рішень» (ст.ст. 340–346).

У новій редакції ГПК України ст. 341 містить норму, згідно з якою скарга подається стороною виконавчого провадження до суду, який розглянув справу як суд першої інстанції. При цьому про подання скарги суд повинен повідомляти відповідний орган державної виконавчої служби, приватного виконавця не пізніше наступного дня після її надходження до суду.

Строки для звернення зі скаргою залишені без змін (ст. 342). Разом Водночас стаття містить суттєве доповнення в ч. 3 щодо можливості поновлення судом пропущених із поважних причин строків для подання скарги.

Ст. 343 визначає строки, учасників судового розгляду скарги, а також інші умови розгляду скарги.

За результатами розгляду скарги суд постановляє ухвалу. У тих випадках, коли суд установлює обґрунтованість скарги, суд визнає оскаржувані рішення, дії чи бездіяльність неправомірними й зобов'язує державного виконавця або іншу посадову особу органу державної виконавчої служби, приватного виконавця усунути порушення (поновити порушене право заявника).

Відповідно до ч. 2 ст. 344 ГПК України нової редакції, у випадку скасування постанови державного виконавця про арешт коштів боржника відповідна ухвала підлягає негайному виконанню шляхом

унесення відповідного запису до системи автоматизованого арешту коштів про зняття арешту. Порядок унесення суддею запису про зняття арешту на кошти боржника до системи автоматизованого арешту коштів визначається Положенням про систему автоматизованого арешту коштів.

Варто зазначити, що сьогодні Проект Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження системи автоматизованого арешту коштів у цивільному та господарському судочинстві [9] знаходиться на стадії опрацювання в Комісії Верховної Ради України з питань правової політики та правосуддя й викликає багато критичних зауважень. У висновку Верховного Суду на означений законопроект за підписом голови Верховного Суду України Я. Романюка [10] зазначається, що, загалом підтримуючи Законопроект, доцільно звернути увагу на його недоліки, а саме: відсутність визначення самого поняття «система автоматизованого арешту коштів»; покладання на суддю зобов'язання особисто вносити інформацію про ухвалені ним судові рішення до системи автоматизованого арешту коштів, що суперечить визначеним законодавчо повноваженням суддів; неврахування можливості синхронізації даних із Єдиного державного реєстру судових рішень і системи автоматизованого арешту коштів.

Отже, проаналізовані норми ст. 344 потребують доопрацювання, адже наявні сьогодні прогалини в Законопроекті не сприяють згадженій роботі господарських судів під час здійснення ними контрольної функції.

Важливою новелою ГПК України є ст. 346, яка встановлює, що про виконання ухвали, постановленої за результатами розгляду скарги, відповідний орган державної виконавчої служби, приватний виконавець повідомляють суд і заявника не пізніше ніж у десятиденний строк із дня її одержання. Варто підтримати зауваження голови Господарського суду Миколаївської області К. Василяка [11] щодо певної недосконалості означеної норми, яка полягає в неможливості зрозуміти, як саме повинен реагувати суд, якщо вказане повідомлення не надходить у зазначені в ГПК України строки або не надходить

узагалі. Адже таких норм розділ «Судовий контроль за виконанням судових рішень», на жаль, не передбачає.

Висновки. Здійснений аналіз чинного законодавства й тих законодавчих новел, які передбачає нова редакція ГПК України, дає підстави стверджувати, що інститут судового контролю в господарській юстиції, як і його форми, перебувають на стадії активної трансформації й розвитку.

Ураховуючи конституційну норму ст. 129¹ щодо контролю суду за виконанням судового рішення, яку додано в текст Конституції Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02.06.2016, сьогодні не викликає сумнівів справедливість визначення судового контролю функцією суду, яка є формою реалізації судової влади.

Судовий контроль у господарському судочинстві є зовнішнім, виходячи з того, що він реалізується незалежним судовим органом, який не має права втручатись у діяльність тих суб'єктів (підприємства, установи, організації, державні чи інші органи), у роботі яких він виявив під час вирішення господарського спору порушення законності або недоліки в діяльності. Він є зовнішнім і під час здійснення судового контролю щодо виконання судових рішень. Суд не втручається у виконавче провадження. Він тільки визначає законність чи незаконність процесуального поведінки державного або приватного виконавця, іншої посадової особи органу державної виконавчої служби й у разі її невідповідності законодавству дозволеними засобами коригує. Отже, суд усуває або зобов'язує усунути виявлені порушення, що призводить до відновлення прав інших учасників виконавчого провадження.

Обґрунтованим видається висновок щодо необхідності доопрацювання Положення про систему автоматизованого арешту коштів, що дасть можливість ефективного здійснення судового контролю в частині вчасного наповнення системи інформацією.

Варто також звернути увагу на вдосконалення зворотного зв'язку між судом і тими суб'єктами, щодо діяльності яких суд використовував процесуальні засоби реагування або виносить ухвали.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки: Указ Президента України від 20.05.2015 № 276/2015 // Офіційний вісник України. – 2015. – № 41. – Ст. 1267.
2. Проект Закону про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів від 23.03.2017 № 6232. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61415.
3. Сергей Кивалов о новом Хозяйственном процессуальном кодексе. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://reporter.com.ua/news/9ru737/>.
4. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 02.06.2016 № 1401–VIII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2016. – № 28. – Ст. 532.
5. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402–VIII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2016. – № 31. – Ст. 545.
6. Хотенець П.В. Форми реалізації функції судового контролю в господарському судочинстві / П.В. Хотенець // Право України. – 2013. – № 7. – С. 274–282.
7. Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України судами першої інстанції: Постанова Пленуму Вищого господарського суду від 26.12.2011 № 18. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v0018600-11>.
8. Про деякі питання підвідомчості і підсудності справ господарським судам станова Пленуму Вищого господарського суду України від 24.10.2011 № 10. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0010600-11>.

9. Проект Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження системи автоматизованого арешту коштів у цивільному та господарському судочинстві від 14.01.2016 № 3768. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57661.

10. Висновок на Проект Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження системи автоматизованого арешту коштів у цивільному та господарському судочинстві. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(print\)/A058F2D723F569BAC2257F64003D16AF](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(print)/A058F2D723F569BAC2257F64003D16AF).

11. Василяк К. Контроль за исполнением судебных решений хозяйственных судов: проблемные аспекты / К. Василяк // Громадська організація «Асоціація суддів господарських судів України»: офіційний веб-сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uajcc.org/ru/kontrol_ispol_sud_resl/.